

PRESENTACIÓ

Les tesis «Sobre el concepte d'història», redactades per Walter Benjamin en 1940, són una síntesi concentrada del seu pensament i alhora una mena de testament teòric i polític. Les va escriure poc abans de la seua mort, en un context especialment dramàtic. L'Alemanya de Hitler havia ocupat França, on Benjamin havia trobat un aixopluc precari. Els nazis controlaven directament o a través del règim de Vichy la vida i el destí dels exiliats com ell. Ser alemany exiliat, d'esquerres i jueu equivalia a una sentència de mort quasi assegurada. Benjamin havia abandonat París, i s'havia camuflat al sud de França, entre Lourdes i Marsella. Volia fugir. Al final va intentar la travessia dels Pirineus i arribà a peu a Portbou. Ja sabem com va acabar; el viatge previst cap a Nova York via Lisboa es va frustrar, es va veure amenaçat de ser lliurat a la Gestapo per la policia espanyola, i es va suïcidar.

El context d'aquestes tesis és esfereïdor. L'Alemanya nazi dominava el continent europeu. El pacte Hitler-Stalin projectava una ombra sinistra sobre el futur de la civilització. La desfeta del moviment obrer en totes les seues expressions, de la democràcia i de l'humanisme semblava total i sense remissió. Encara havien d'arribar la invasió de la Unió Soviètica, la guerra total i l'Holocaust. La fallida absoluta de la civilització, una catàstrofe de dimensions inimaginables.

Walter Benjamin és un pensador molt singular, que coagula sense cap voluntat d'harmonia o de sistema inspiracions diverses (el romanticisme alemany, el messianisme jueu, el marxisme...). En el fons, temptava una interpretació original, fortament idiosincràtica, de les cruïlles del present com a història, inspirant-se en el materialisme històric. El seu objecte era, doncs, la història concreta, la història que va desembocar en la crisi de la modernitat europea, i ens parla dels abismes en què s'hi va precipitar, de les vies errades que havia transitat, de les premisses insospitades d'un capgirament messiànic, altament improbable però tanmateix irrenunciable.

Aquestes tesis són, en una frase de Michael Löwy, gran coneixedor de la seua obra, «un dels textos filosòfics i polítics més importants del segle XX». No són fàcils de llegir, estan plenes d'imatges i al·lusions, cal situar-les en el context del pensament de Benjamin i també en el marc històric en què es varen elaborar. En qualsevol cas, ens trobem davant d'un text amb una potència i capacitat d'incitació, o d'inspiració, formidables. Abans de la peripècia final que li costà la vida, Benjamin va fer dues còpies del seu escrit i les va passar a Stéphane Hessel (fill del seu amic de joventut Franz Hessel) i a Hannah Arendt, que romaní a Marsella esperant la partida cap als Estats Units. El seu testament polític-filosòfic pogué arribar així —a través dels seus amics Adorno i Horkheimer, que en feren una primera edició restringida el 1942— a una posteritat que encara persisteix. El seu eco no ha deixat de ressonar. I potser ara, quan encarem un nou enfocament de la raó, ressona més que mai...

Gustau Muñoz

I

És coneguda la faula segons la qual va haver-hi un autòmat construït de manera que responia, en el joc d'escacs, a qualsevol moviment del contrincant amb un contramoviment que li assegurava sempre que guanyaria la partida. Assegut davant el tauler, que al seu torn recolzava en una taula espaiosa, hi havia un ninot vestit a la manera turca i amb una pipa d'aigua a la boca. Un sistema d'espills creava la il·lusió que la taula era transparent per tots els costats. Però en realitat a dintre hi havia un nan geperut que era un mestre dels escacs i que movia les mans del ninot mitjançant uns fils. Podem imaginar-nos un equivalent d'aquest aparell en la filosofia. El ninot anomenat «materialisme històric» ha de guanyar sempre. Pot enfrontar-se a qualsevol i reeixir, si posa al seu servei la teologia que, com és sabut, és avui petita i lletja, i que de tota manera no es pot deixar veure.

II

«Una de les peculiaritats més remarcables de l'ànima humana —diu Lotze— és... al costat de l'alt grau d'egoisme individual, la indiferència general de tot present envers el seu futur.» Aquesta reflexió duu a pensar que la nostra imatge de la felicitat està del tot confinada al temps on ens ha situat el decurs de la nostra pròpia existència. La felicitat que podríem delerar només es troba ja en l'aire que hem respirat, entre les persones amb les quals podríem haver parlat, entre les dones que se'ns podrien haver lliurat. Dit altrament, en la imatge de la felicitat hi batega també, de manera indestruïble, la imatge de la redempció. El mateix s'esdevé amb la idea del passat que fa seva la Història. El passat tragina un índex secret que el remet a la redempció. Que potser no ens envolta una mica de l'aire que respiraren els qui ens han precedit? No ressona en les veus que escoltem un eco dels qui ja han emmudit per sempre? I les dones que ens agraden, no tenen germanes que no han pogut conèixer? Si és així, existeix un acord secret entre les generacions pretèrites i la nostra. Se'ns ha esperat a la terra. Se'ns ha donat, com a totes les generacions que ens han precedit, una *feble* força messiànica, sobre la qual el passat té alguna cosa a dir. No es pot ignorar, això. El materialista històric ho sap.

Títol original: «Über den Begriff der Geschichte» (1940). Font: Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*. Erster Band. Zweiter Teil, pp. 691-704 © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1974
All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin

III

El cronista que narra els esdeveniments, sense distingir-hi entre grans i petits, té en compte amb això una veritat: que res del que mai ha passat s'ha de donar per perdut per a la història. Cert és que només a la humanitat redimida li pertany plenament el seu passat. La qual cosa vol dir: només la humanitat redimida pot citar, en cadascun dels seus moments, el seu passat. Cadascun dels seus moments viscuts esdevé una citació à *l'ordre du jour*, però aquest dia és justament el darrer.

IV

Mireu abans que res de trobar aliment i vestit,
i el Regne de Déu vindrà per si sol.

HEGEL, 1807

La lluita de classes, que un historiador educat en l'escola de Marx té sempre present, és una lluita per les coses elementals i materials, sense les quals no poden existir les coses refinades i espirituals. Però en la lluita de classes aquestes coses refinades i espirituals es presenten d'una manera diferent a la idea d'un botí que recauria en el guanyador. Viuen i actuen retroactivament en aquesta lluita, des de la llunyania en el temps, com a confiança, com a coratge, humor, astúcia, fermesa indestructible. I mai deixen de posar en qüestió cada nova victòria que hagin aconseguit els poderosos. De la mateixa manera que hi ha flors que giren la corol·la cap al sol, el passat, per una mena de secret heliotropisme, mira d'orientar-se *vers el* sol que comença a aixecar-se en el cel de la història. El materialista històric ha de maldar per entendre aquest canvi, el més imperceptible de tots.

V

La imatge vertadera del passat *s'allunya* rabent. Només ens fem càrrec del passat com una imatge que, tot just en el moment que es deixa reconèixer, s'esvaeix per a no ser vista mai més. «La veritat no se'ns escaparà»: aquestes paraules de Gottfried Keller assenyalen, en la visió de la història que té l'historicisme, el lloc exacte on el materialisme històric s'obre camí a través d'aquella imatge. Perquè és irrecuperable qualsevol imatge del passat que amenaci de desaparèixer amb cada instant present que no s'hi hagi reconegut.

VI

Articular històricament el passat no vol dir conèixer-lo «com va ser realment», sinó més aviat apoderar-se d'un record, tal com se'ns presenta a la manera d'un llampec en l'instant de perill. Pertoca al materialisme històric retenir una imatge del passat com la que se li presenta de sobte al subjecte històric en el moment del perill. El perill amenaça tant l'existència de la tradició com els seus receptors. Per a tots dos la comesa és la mateixa i consisteix a lliurar-se com a instrument a la classe dominant. En cada època cal tractar d'arrencar de nou la tradició del conformisme que va de cara a emparar-s'hi. El Messies no ve només com a redemptor, ve també com a vencedor de l'Anticrist. Tan sols a l'historiògraf li és donat el do de fer saltar en el passat la guspira de l'esperança, conscient com és que si l'enemic guanya, no estaran segurs ni tan sols els morts. I aquest enemic no ha parat de guanyar.

VII

Tingueu present la foscor i el gran fred d'aquesta vall,
que ressona a patiment.

BRECHT, *L'òpera de quatre rals*

Fustel de Coulanges recomanava a l'historiador que si volia reviure una època, havia de treure's del cap tot el que sabia del decurs posterior de la història. No hi ha millor manera de caracteritzar el mètode amb el qual ha trencat el materialisme històric. És un mètode basat en l'empatia. El seu origen rau en la mandra del cor, en l'*acedia*, mancada d'esma per fer-se amb la imatge històrica autèntica, que s'esvaeix tot d'una com un llampec. Els teòlegs de l'edat mitjana la consideraven el motiu principal de la tristor. Flaubert, que hi havia tingut tractes, escriu: «Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour ressusciter Carthage». La naturalesa d'aquesta tristor s'aclareix més quan es pregunta amb qui ha d'establir realment empatia l'historiador historicista. La resposta és innegablement que amb el vencedor. Ara bé, els qui dominen en cada moment són els hereus de tots els qui varen guanyar en el passat. L'empatia amb el vencedor beneficia, doncs, sempre els dominadors. Els materialistes històrics han dit prou a tot això. Qui mai fins ara ha vençut, aquest marxa amb la comitiva triomfal que porta els dominadors actuals trepitjant els qui jauen a terra. El botí, com ha passat sempre, s'exhibeix en la comitiva triomfal. Rep el nom de patrimoni cultural. Els materialistes històrics el contemplaran amb una mirada força distanciada. Perquè allò que hi veuen, en el patrimoni cultural, té sempre, en el seu conjunt, un origen que no pot sinó fer es-

tremir. Deu l'existència no només als esforços dels grans genis, sinó també a la feina anònima imposada als seus contemporanis. No hi ha cap document de cultura que no sigui alhora un document de barbàrie. I la barbàrie afecta també el procés de transmissió a través del qual ha passat d'uns a uns altres. Per això el materialista històric se n'aparta tant com sigui possible. Considera que la seva tasca és raspallar la història a contrapèl.

VIII

La tradició dels oprimits ens ensenya que l'«estat d'excepció» en el qual vivim és la norma. Hem d'assolir una concepció de la història congruent amb això. Llavors tindrem per davant la tasca de procurar l'adveniment del veritable estat d'excepció; i amb això milloraria la nostra posició en la lluita contra el feixisme. No és el menor dels seus avantatges el fet que els seus enemics s'hi enfronten en nom del progrés considerat com a norma històrica. La sorpresa que es mostra davant el fet que les coses que vivim siguin possibles «encara» al segle XX, *no* és filosòfica. No se situa en el principi de cap coneixement, com no siga el que la idea de la història en què es basa no s'aguanta.

IX

Per al vol estan disposades les meves ales
de gust tornaria enrere
 car encara que me'n restés temps viu
 magra felicitat tindria.

Gershom SCHOLEM, *Salutació de l'Angelus*

Hi ha un quadre de Klee anomenat *Angelus Novus*. Hi apareix un àngel que sembla que s'allunya d'alguna cosa, alhora que la mira fixament. Té els ulls esbatanats, la boca oberta i les ales desplegadas. Així ha de ser necessàriament l'aspecte de l'àngel de la història. Té el rostre girat cap al passat. On a *nosaltres* se'ns apareix una cadena d'esdeveniments, *ell* només hi veu una única catàstrofe, que amuntega sense parar ruïnes damunt ruïnes i les llança als seus peus. Bé voldria roman-dre-hi, despertar els morts i reparar allò destruït. Però des del Paradís bufa un vent huracanat que s'ha enredat en les seues ales i és tan fort que l'àngel ja no pot plegar-les. Aquest huracà l'impulsa imparablement cap al futur, al qual ell li dona l'esquena, mentre que la muntanya de ruïnes que té davant creix fins al cel. *Aquest huracà* és el que anomenem progrés.

X

Els temes que la regla monàstica designava per a la meditació dels germans tenien com a finalitat apartar-los del món i les seues temptacions. El curs de raonament que seguim aquí naix d'una determinació semblant. En un moment en què els polítics en els quals havien confiat els enemics del feixisme es troben ajaguts a terra, i empitjoren encara la derrota amb la traïció a la pròpia causa, tracta de deslliurar el món polític de les xarxes amb les qual l'havien embolcallat. Aquesta consideració deriva del fet que l'obtusa fe en el progrés d'aquests polítics, la confiança en la seua «base de masses» i finalment l'arreglerament servil amb un aparat incontrolable, han estat tres aspectes d'un mateix estat de coses. El nostre raonament mira de copsar com de *valuable* pot ser per al nostre pensament una visió de la història capaç d'evitar qualsevol complicitat amb allò a què s'aferren encara aquests polítics.

XI

El conformisme, que fou des d'un principi tret característic de la socialdemocràcia, no condiciona tan sols la seva tàctica política, sinó també les seves idees econòmiques. És una causa de l'enfonsament posterior. No hi ha res que hagi corromput més el moviment obrer alemany que la idea que es mou a favor del corrent. Els avenços tècnics li semblaven beneficis derivats del corrent amb el qual creia que es movia. D'aquí només hi havia un pas a la il·lusió que el treball de fàbrica, marcat pel progrés tècnic, constituïa una activitat política. La vella ètica protestant del treball celebrava, en forma secularitzada, la seva resurrecció entre els treballadors alemanys. El Programa de Gotha conté ja rastres d'aquesta confusió. Defineix el treball com «la font de tota riquesa i de tota cultura». Tement-se el pitjor, Marx hi replicà que l'home que no té cap més propietat que la seva força de treball «no pot ser sinó l'esclau d'uns altres homes... que n'esdevingueren propietaris». Tanmateix, la confusió va continuar estenent-se i aviat Josef Dietzgen proclamava: «El treball és el Salvador dels nous temps... En ... la millora... del treball... rau la riquesa, que pot assolir el que fins ara cap redemptor havia aconseguit». Aquest concepte marxista-vulgar del que és el treball no es deté a considerar la qüestió de com afecta als treballadors el seu producte quan no poden disposar-ne. Només té en compte els progressos del domini sobre la natura, no els retrocessos de la societat. Presenta ja els trets tecnocràtics que després trobarem en el feixisme. En particular, una concepció de la natura que trenca de manera funesta amb la de les utopies socialistes d'abans del 1848. El treball tal com es concep ara s'adreça a l'explotació de la natu-

ra, que hom contraposa, amb una suficiència ingènua, a l'explotació del proletariat. En comparació amb aquesta concepció positivista, les fantasies d'un Fourier, que tanta matèria de befa han donat, revelen un sorprenent bon sentit. Segons Fourier, la conseqüència d'un treball social ben ordenat seria que quatre llunes il·luminarien la nit de la terra, que el gel dels pols es retiraria, que l'aigua de mar ja no tindria gust salat i que els animals salvatges es posarien al servei dels éssers humans. Tot això il·lustra un treball que, lluny d'explotar la natura, està en condicions d'extreure totes les possibilitats que rauen adormides al seu si. Al concepte corromput del treball hi correspon com a complement la idea d'una natura que, segons va dir Dietzgen, «surt de franc».

XII

Necessitem Història, però de manera diferent
a la de l'habitual passejant desvagat en el jardí del coneixement.
NIETZSCHE, *Dels avantatges i desavantatges de la història per a la vida*

El subjecte del coneixement històric és la mateixa classe en lluita, la classe oprimida. En Marx apareix com la darrera classe sotmesa, la classe que es venjarà i que consumarà finalment la tasca d'alliberament en nom de generacions d'oprimits. Aquesta consciència, que durant un breu temps reviscolà en «Spartacus», ha estat de sempre una nosa per a la socialdemocràcia. En el decurs de tres dècades varen aconseguir gairebé esborrar el nom d'un Blanqui, l'esment del qual feia estremir el segle passat. Es va complaure a adjudicar a la classe obrera el paper de redemptora de les generacions *future*s. Amb això li seccionava el tendó que li donava força. En aquesta escola la classe aprenia a oblidar ensems l'odi i la voluntat de sacrifici. Perquè tant l'un com l'altra es nodreixen de la imatge dels avantpassats sotmesos i humiliats, no pas de l'ideal dels nets alliberats.

XIII

Però la nostra causa és cada dia més clara i el poble cada dia més llest.
Josef DIETZGEN, *Filosofia socialdemòcrata*

La teoria socialdemòcrata, i encara més la praxi, estaven determinades per un concepte del progrés que no tenia relació amb la realitat, sinó que obeïa a una pretensió dogmàtica. El progrés tal com se l'imaginaven els socialdemòcrates era, en primer

terme, un progrés de la pròpia humanitat (no només de les seves destreses i coneixements). Era, en segon lloc, il·limitat (d'acord amb la idea d'una perfectibilitat infinita de la humanitat). I era, en tercer lloc, essencialment indeturable (perquè seguia pel seu compte una trajectòria recta o espiral). Cada una d'aquestes característiques és discutible i seria susceptible de crítica. Però si vol ser vertaderament rigorosa, la crítica ha d'indagar rere aquestes característiques i orientar-se vers el que tenen en comú. La idea d'un progrés del gènere humà al llarg de la història és indeturable de la idea de la seva marxa a través d'un temps homogeni i buit. La crítica a la idea d'aquesta marxa ha de ser el fonament de la crítica a la idea del progrés en general.

XIV

L'origen és la meta.

Karl KRAUS, *Paraules en versos I*

La història és l'objecte d'una construcció el lloc de la qual no el constitueix el temps homogeni i buit, sinó el que omple el temps d'ara (*Jetztzeit*). Així, per a Robespierre l'antiga Roma era un passat carregat de temps d'ara, que ell arrencava del contínuum de la història. La Revolució francesa s'entenia com una Roma rediviva. Citava l'antiga Roma exactament igual com la moda fa citacions de vestits del passat. La moda troba el rastre d'allò actual quan s'endinsa per la garriga del passat. És el salt del tigre. Però que es du a terme en una arena on mana la classe dominant. El mateix salt al camp lliure de la història és el salt dialèctic, la revolució tal com l'entenia Marx.

XV

La consciència de fer esclatar el contínuum de la història és un tret característic de les classes revolucionàries en el moment de l'acció. La Gran Revolució introduí un nou calendari. El dia en què comença un calendari funciona com un recol·lector històric de temps. I en el fons aquest mateix dia torna sempre, en forma dels dies de festa, que són dies de rememoració. Els calendaris, doncs, no compten el temps com els rellotges. Són els monuments d'una consciència històrica de la qual sembla que n'ha desaparegut, a Europa, el mínim rastre des de fa cent anys. Encara en la Revolució de Juliol es va produir un incident en el qual aquesta consciència tornà a fer-se valer. Quan arribà el capvespre del primer dia de lluita, va passar que a diversos llocs de París, de manera independent i simultàniament, es dispararen al-

guns trets contra els rellotges de les torres. Un testimoni presencial, que l'encertà potser gràcies a la rima, escrigué llavors:

Qui le croirat! On dit qu'irrités contre l'heure,
De nouveaux Josués, au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour.

[Qui ho creuria! Hom diu que, irritats contra l'hora,
Uns nous Josuès, al peu de cada torre,
Disparaven contra les esferes per aturar el dia.]

XVI

El materialista històric no pot prescindir del concepte d'un present que no és transició, sinó en el qual el temps es condensa i arriba a aturar-se. Perquè aquest concepte defineix precisament *el* present en el qual ell personalment escriu història. L'historicisme postula la imatge «eterna» del passat, el materialista històric en fa una experiència que esdevé única. Deixa a uns altres la tasca d'esgotar-se en el bordell de l'historicisme amb la bagassa «hi havia una vegada». Segueix sent amo de les seues forces: prou homenívol per a fer esclatar el contínuum de la història.

XVII

L'historicisme culmina de ple dret en la història universal. La historiografia materialista se n'aparta, quant al mètode, potser amb més claredat d'aquesta manera d'entendre la història que de qualsevol altra. L'historicisme no té bastiment teòric. El seu procediment és d'addició: aplega una massa de fets per omplir un temps homogeni i buit. La historiografia materialista, en canvi, segueix un principi constructiu. Del pensament en forma part no només el moviment de les idees sinó també la seva detenció. Quan el pensament s'atura de sobte en una constel·lació farcida de tensions, es produeix un xoc que el fa cristal·litzar en mònada. El materialista històric aborda un objecte històric tan sols quan se li presenta com una mònada. En aquesta estructura percep el signe d'una detenció messiànica de l'esdevenir o, dit altrament, una possibilitat revolucionària en la lluita pel passat oprimit. L'assumeix per tal de desfalcicar una època determinada del decurs homogeni de la història; és així com extreu una determinada vida de la seva època, o una obra determinada de l'obra d'una vida. El resultat del seu mètode és que es preserven i suprimeixen alhora *en* l'obra, l'obra d'una vida, *en* l'obra d'una vida l'època, i *en* l'època el decurs sencer

de la història. El fruit substancial del que es comprèn històricament conté en el seu *interior* el temps com una llavor preciosa, però inaccessible al tast.

XVIII

Un biòleg actual ha dit que en relació amb la història de la vida orgànica sobre la terra «els amb prou feines cinquanta-mil anys de l'*homo sapiens* equivaldrien a dos segons a la fi d'un dia de vint-i-quatre hores. D'acord amb aquesta mateixa escala, la història de la humanitat civilitzada equivaldria a una cinquena part del darrer segon de la darrera hora». El temps d'ara que com a model d'allò messiànic resumeix amb una enorme condensació la història de tota la humanitat, coincideix estrictament amb la figura que fa la història de la humanitat al si de l'univers.

ANNEX

A

L'historicisme en té prou amb establir un nexa causal entre els diferents moments de la història. Però mai no hi ha cap realitat de fet que sigui, ja des de l'inici i en termes de causa, un fet històric. Arriba a ser-ho, pòstumament, en raó d'esdeveniments que poden estar-ne separats per mil·lennis. L'historiador que parteix d'aquí deixa de fer passar la successió dels esdeveniments entre els dits com si fos un rosari. Copsa la constel·lació en què ha entrat la seva pròpia època amb una altra d'anterior i molt determinada. Funda així el concepte del present com a «temps d'ara», en el qual s'hi han adherit estrelles del temps messiànic.

B

Sens dubte el temps en què pensaven els endevins quan l'interrogaven, per tal d'esbrinar què amagava al seu si, no era homogeni ni buit. Qui tingui això en compte podrà fer-se potser una idea de com es percebia el temps passat en la rememoració: precisament d'aquesta manera. Com és sabut, els jueus tenien prohibit fer prediccions sobre el futur. La Torà i la pregària els ensenyaven, en canvi, la rememoració. Això desencantava per a ells el futur, al qual sucumbien els qui buscaven les indicacions dels endevins. Però no per això el temps era per als jueus homogeni i buit. Perquè en ell cada segon era la petita porta a través de la qual podia presentar-se el Messies. ☪

Traducció de Gustau Muñoz